ГАРБАТА

Присвята Мари Стрільбицькій

Під високим плотом, що відгороджував двірський сад від вулиці, стояли купкою хлопчики, й радилися:

— Ходім попри стайню,— радив Івась.

— А як бугай вибіжить? — сказав Петрусь.

Це найстарший, найбільший і найдужчий межи цими хлопцями. При забаві був завсіди за погонича, а решта хлопців за коней; але надто відважний не був. Як лучи-лась яка небезпека, то він перший утікав; але як при-йшлося видерти кому хліб абощо, то він і до того був перший.

— А я не боюся бугая, — похвалився Митруньо, найменший від усіх.

Стояв поміж хлопцями, неначе маленька печеричка. При забаві був завсіди за лошака, бо не міг бігти враз із іншими, а ще й крайка зсувалася йому аж на коліна та й плутала. Тож усе облишався ззаду.

— А ти ж видів бугая? — запитався його згірдно Петрусь.

— Цому ні? У нас е аз два. Таке мають велике вімня, оо раз.

Хлопці реготалися.

— Оце раз дурний! Та то корови.

— Коли-бо неня казали, со то бугаї, не колови, бо не дають молока.

Стало на тім, що попри стайню не йти. Для того радив Петрусь піти поза стодолу.

— Добре,— сказали хлопці та й справилися йти. Але Йвась зупинив усіх отакими словами:

— А там індик!

— Та що, що індик? — дивувався Никола.

Івась прижмурив одно око, похилив голову набік та й кривився Николці:

— Сьцьо, сьо індик? А вкусить у литку та й око дзьобне!

— Індик має колалі та й клицить, як пес Правда?— питався Митруньо.

Але на нього ніхто не зважав, бо кождий роздумував над тим, чи індика є чого боятися, чи ні. Вийшло-таки, що індика треба боятися, може, гірше, чим гусака.

Отож стало на тім, що й поза стодолу не йти.

Найпроворніший межи всіма Грицуньо мав іще одну раду:

— Знаєте що! Ходім навкруги аж від кирниці. Але за цю пораду Петрусь розлютився:

— А йди ж ти, дурний! Там, на лану, вже така велика озимина, що ми би заблудили. Лиш ґазда або парубок може зважитися туда йти.

Хлопці роздумали, як то страшно блудити озиминою, коли нічо більше не видко, лиш небо й зелені стебла, та й пристали на те, що й довкола не можна йти. Всі посумніли, окрім Митруня, бо він не розумів і не журився тим, куди хлопці йдуть.

Надійшов пастушок, що вів корову на мотузі. Подивився на хлопців та й жалісно йому стало, що не може з ними лишитись, але мусить корову пасти.

— А куда? На гарбату? — запитався сумно пастушок*

— На гарбату! Ходи й ти з нами!— сказав Петрусь. Він завсіди скликав на гарбату всіх, кого здибав, бо

у гурті безпечніше йти, але перед самою панською кухнею рад був усіх спекатися. Пастушок сумно сказав:

— Не можна, бо гоню корову пасти: неня би били. Може, завтра піду з вами.

Найпроворніший поміж хлопцями Грицуньо роздумував завзято над тим, куди би можна зайти до панської кухні, але нічого не міг видумати. Подивився тільки вгору на пліт і, киваючи злегенька головою, сказав:

— Ото, мой, коби нас хто попересаджував на той бік: там зараз за садом кухня.

Хлопці приступили до плота та й зазирали крізь шпа-ри, щоби хоч подивитися на ту кухню. Митруньо вздрів багато дерев, а на землі повнісінько всілякого цвіту, що позлітав уже з садовини.

— Ей! Яких же чічок,— дивувався Митруньо.

— Іди, дурний! Йому чічки в голові: аді, онде кухня. Але Митруньо не видів ніякої кухні. Бо одно, що не

знав, у котрім вона місці, а друге: так задивився на цвіт, що на нічого більше не зважав.

Натомість старшенькі хлопці виділи проміж дерева велику двірську кухню. Проворний Грицуньо не перестав над тим думати, як би дістатися до саду. Та й таки додумався. Помітив, що в однім місці надгризли пси трохи плота сподом. Грицуньо радив, щоби поламане пруття трохи виймити, та й буде можна пролізти на другий бік. Але Петрусь боявся, бо:

— Ану ж,— каже,— садівник уздрить та й заб'є. Митруньо не порозумів ці слова, тому запитався:

— Як заб'є?

— У смерть!

Отже Митруньо й це не розумів.

— А ми полегоньки та й потихо,— радив проворний Грицуньо.

Хлопці послухали, бо їх дуже кортіло дістатися на той бік. Отож повиймали надламане пруття, а через то зробилася в плоті така діра, що курка могла легко пропхатися. Але такі маленькі хлопчики змістилися також, хоч і не без муки.

Перший проліз Грицуньо, а за ним другі. Лиш найменший Митруньо ліз якось попереком та й устряв у плоті. Отже, не журився тим; навпаки: голосно сміявся, бо йому було смішно, що пліт придержав його та й не пускає, так ніби грається з ним.

II

Що одно: у тім саду було дуже запашно, бо краями голубіли кущі бозу та червоніли кущі рож; то друге: уся земля була вистелена всіляким цвітом, що поспадав із садовини; а третє: через тінь із високих і кислатих дерев було в саду темніше,й холодніше, чим на вулиці; а четверте: коли під ногами тріснув найменший патичок, то голос стелився кругом, неначе дим по росі. Все те нагонило багато страху на старшеньких хлопчиків, що закрадались обережно, потихеньку й поволі поза дерев.

— Николко! — шептав Петрусь.— Як надбіжить пес, то не бійся, бо то молодий: він не кусає, лиш ласиться. Аби-сь закликав: "Гектор!" Чуєш?

— Добре! — відповів пошепки Николка.

Нараз усі стали, поторопіли та неначе прикипіли до місця, бо малий Митруньо так крикнув, аж відгомін пішов по саду:

— Цекайте на мене!

Грицуньо перший отямився та й прибіг до Митруня, Закусив кулак і шептав до нього:

— Тихо, бо садівник учує!

Але Митруньо не розумів це. Сіпався в плоті й говорив іще голосніше:

— Та-бо я не мозу плолізти.

— Цить, ти, чорте! — шептав Грицуньо й почав витягати Митруня.

Хоч як силувався, отже не міг сам дати ради Митру-неві. Петрусь вернувся до плота помогти Грицуневі, бо боявся стояти сам посеред саду.

За підмогою Петруся й Грицуня висунувся Митруньо з плота. Але крайка зачепилася за патик і лишилася в плоті. Митруньо вже не заперізувався, тільки взяв крайку в руки.

Старшенькі хлопці ховалися за дерева, борзенько підбігали під інше дерево й так поволі посувалися наперед. Митрунько ж ішов на виду, попри кущі рож. Крайка випала йому з рук, але він не зважав на те, лиш набирав повні жмені білого цвіту, що обпав із дерев, підкидав той цвіт догори й тішився, що платочки цвіту, неначе рій білих мотилів, літали в воздусі й сідали на траву. Хоч і не знав ховатися Митруньо, а все-таки ніхто б його не назирив іздалека. Бо заступали його китиці червоних рож і платочки білого цвіту. Його червоні личка мішалися з китицями рож, а білу сорочечку не можна було доглянути поміж роєм білого цвіту.

Отож ніхто хлопців не видів. Занюхав їх тільки молодий пес Гектор і гавкнув. Хлопці дрогнули, а малий Митруньо скривив губки до плачу.

Хоч Гектора знали старшенькі хлопці й не раз бавилися з ним, отже-таки налякалися, як він надбіг. Зі страху поприсідали, повитягали до нього руки й кликали його таким голосом, неначе просилися:

— Гектор, Гектор!

Митруньо налякався найдужче, заверещав не своїм голосом і став утікати. Не помогло нічого й накликування Грицуня, що закусив кулаки й сичав із усеї сили:

— Цить! Не бійся!

Митруньо дубонів маленькими ніжками прямо до отвору в плоті. Пес за ним. Митруньо спотикнувся й впав, а пес із розгону перескочив його. Як пролазив Митруньо крізь пліт, то з поспіху роздер на собі сорочину й покалічився в личко. Ледве живий прибіг додому.

Старшенькі хлопці залізли в бзину, позвивалися в клубочки, як їжаки, попритаювали в собі дух та наслухали, чи хто не надходить. Коли упевнилися, що нема нікого близько них, підходили далі хильцем до кухні.

III

Не дуже оддалік кухні ід садові росла гущавина з калини, бзини й молодих акацій. Хлопці стали собі перед тою гущавиною, готові кождого часу залізти досередини, якби грозила яка небезпека. На самім переді стояв Ни-колка, бо він перший раз "на гарбаті", тож і не знав, що його жде.

Аж вийшов кухтик надвір і скричав:

— А ви, жебраки, знов тут заважати?!

Кухтик був таки сільський і дуже ненавидів мужицькі діти.

Підбіг до Николки й ударив його в лице так, що хлопцеві пустилася кров із носа. Николка зойкнув, розплакався й побіг навмання, просто перед себе. Довго блукав поза стайні, поза стодолу та поза хліви, заки вийшов на дорогу.

Кухтик лютився далі: зняв із себе пасок і кинувся на тих трьох. Вони ніби засміялися, ніби заплакали та й розбіглися по гущавині, неначе кури перед яструбом. Але Грицуня допав-таки кухтик і тріснув його паском по шиї. Пряжка вдарила Грицуня по вусі, а там зараз набіг червоний гудз.

На крик, що з цього зчинився, вийшов грубий кухар із кухні надвір:

— Що то за крик?

— Хлопці на гарбату поприходили, та я вже їх напоїв,— відповів кухтик і сміявся.

Кухар і собі ж усміхнувся:

— Лиши їх, я для них маю роботу. Ходіть сюда, хлопці, не бійтеся.

Всі три хлопці з'явилися, якби з-під землі виринули. Але для обережності поставали собі так, що кухар мимохіть заступав їх собою перед кухтиком. Кухар заздрів у Грицуня гудз на вусі.

— А тобі що?

— Це мене так кухтик парнув пряжкою,

— Та не болить?

— Трохи. Але я не такий, як Николка, що йому кров із носа пустилась, а він розплакався й утік додому: я витримаю.

Петрусеві заздро стало, що Грицуньо має чим хвалитися перед кухарем, тому похвалився також:

— А мені аби й голову провалив, то не заплачу, бо я твердий!

— Та й я твердий,— сказав Івась.

—і Красно, хлопці! А вмієте ви полоти?

— Уміємо.

— То виполете грядку буряків, а я вам потім дам гарбати.

— Добре!

Кухар провадив хлопців на грядку, а Петрусь використав цю хвилю, аби позбутися тих двох, тому говорив до них так голосно, що й кухар чув:

— А ти ж, один із другим, знаєш полоти? Ти лиш будеш заважати мені.

Грицуньо розлютився:

— Аді, який розумний! Я ліпше знаю від тебе.

— Брешеш!

— А йди ж ти, бо як тобі раз дам!

— А ти, підсвинку, до кого?

Оба хлопці стали супроти себе, як два когутики.

— Тихо, хлопці! — сказав кухар і показав їм грядку, що мають її полоти.

— Вони не вміють полоти,— прискаржував Петрусь. Івась і Грицуньо так налякались, аж ізблідли.

— Ми, бігме, вміємо,— присягалися щиро й билися кулаком у груди.

— Будете всі три полоти,— сказав кухар. Оба хлопці на це слово аж усміхнулися з утіхи. Кухар при відході наказував:

— А чистенько полоти, нічо бур'яну не лишати.

— Ми будемо чистенько та й борзо,-—відповіли хлопці.

Зараз-таки взялися полоти. Сквапно виривали бур'ян і один на одного наглядали, аби чистенько й хутко. Найбільше наставничав Петрусь: як тільки за котрим завва-жав бур'янець, то зараз сварив:

— А тобі варт гарбату дати? Аді, якого бур'яну лишаєш.

Хлопець оглядався зі страхом назад, виривав крадьки бур'ян і присягався, що чистенько поле.

Грицуня розболіло вухо; він не витримав: став ізразу йойкати, а далі гірко розплакався. Івась поглянув на заплаканого Грицуня та й говорив до Петруся:

— Правда, Петрусю, що я би не плакав, якби мене так по вусі шарнув?

Намість Петруся відповів, хлипаючи, Грицуньо:

— Чому не плакав би-сь, коли пече, як вогнем.

— Не балакай один із другим, але роби! — гримав Петрусь, удаючи наставника.

Хлопці втихали й забиралися щиро до роботи. Лиш як на панських покоях рипнули двері, то всі три ховалися поміж буряки, прилягали до

землі, притаювали в собі дух та всею шкірою наслухали, чи не йде хто бити.

IV

Уже надвечір скінчили хлопці свою роботу. Тож підійшли несміливо до кухні і боязко туди заглядали. Як тільки відчинялися двері, втікали хлопці в гущавину й відти зазирали, хто це вийшов.

Виходив кілька разів кухтик, виходила кілька разів якась дівка, а хлопці за кождим разом ховались. Аж врешті діждалися кухаря. Прибігли до нього й сказали, що робота вже скінчена.

Кухар оглянув грядку, похвалив хлопців, що добрі з них робітники, та й обіцяв вислати зараз дівкою гарбату. Хлопці поставали перед гущавиною й дожидали. Справу-валися тихенько: один до одного ані слова не проговорив. Та довгенько ще їм прийшлося ждати, заки дівка вийшла. Але таки діждалися.

Дівка винесла їм чай у старій бляшаній кварті. Всі три протягли руки, але Петрусь, найдужчий, відтрутив тих двох, схопив кварту сам і відбіг набік. Ті два просили дівку:

— Кажи, най лишить і нам!

Але дівка була непривітна і ненависна: щось закляла під носом і пішла до кухні.

Тоді Івась і Грицуньо побігли до Петруся. Витягали до кварти руки й просили:

— Петрусю, Петрусю! Лиши й нам.

Потім хвалили між собою Петруся, аби його піддоб-рити:

— Він добрий: лиш третину вип'є, а решту лишить нам,— говорили й заглядали йому миленько в очі.

Але Петрусь не лишав, а тим двом аж руки дрижали над квартою. А далі не втерпіли й стали хапати руками за кварту. Тоді Петрусь обертався в другий бік. Грицуньо ж і Івась оббігали й ставали йому до очей. Петрусь знов обертався, а ті два знов забігали. Це подобало на таке, неначе ті два чимось невидимим прив'язані сильно до Петруся, бо що він обернувся, то вони мусили бігти круг нього. Ніби Петрусь за кождим оборотом замахував тими двома та й заносив ними довкола себе.

Гарбата була дуже гаряча, тож парила Петруся в язик, а піднебіння наче хто голками колов. Але він на те не зважав: пив і пив, не переводив духу, бо боявся що ті два незабаром відоймуть. Та й таки відоймили: не могли діждатися.

Тепер оба, Івась і Грицуньо, взяли один від одного видирати кварту.

— Пусти! Дай сюда!

Кричали, сіпалися, сердилися та трохи не плакали зі злості. А гаряча гарбата хлюпала їм на руки, на сорочку й на лице. Вихлюпалася майже вся. Не без того, аби хлопців гарбата не попарила, але вони цього не чули, такий мали завзяток.

Як уже завважали, що гарбати мало що осталося, тоді впихали хутко один по другім руку в кварту. Хапали останки цукру, або лиш мочили пальці та й облизували. Пальці в них були замарані землею від полення, тим-то в кварті зробилася густа, чорна юшка, що мастила хлопцям лиця й почорнила їм язики.

Аж прийшла дівка, відобрала кварту, дала обом хлопцям по кулакові в плечі, накляла погано та й вигнала їх із-перед кухні. Заплакані й замарані хлопці пустилися бігцем у сад, але, на їх нещастя, надійшов садівник і нагонився бити. Вони втекли відтіля аж під хліви, а там никали попід штахети та визирали чи не надійде хто, аби їх провів попри стайню, бо боялися бугая.

Діждалися. Вертали з двора якісь робітники, хлопці замішалися поміж них і разом вийшли. Поздогонили

пастушка, що вів корову на мотузі вже з поля додому. Перед ним хвалилися хлопці:

— А я щось таке солодке облизав, що раз! — хвалився Грицуньо.

— Та й я,— казав Івась,

Лиш Пегрусь мовчав, бо йому обліз язик і піднебіння, а в череві боліло.

Але проте, однако, трохи згоді змовлялися хлопці, в котрий час завтра піти на гарбату.